

Ks. Marek Wódka*
Magdalena Stefaniak**

CHRZEŚCIJAŃSKA GENEZA ORGANIZACJI POZARZĄDOWYCH JAKO ECHO IDEI POWSZECHNEGO BRATERSTWA

CHRISTIAN GENESIS OF NGOS AS AN ECHO
OF THE IDEA OF UNIVERSAL BROTHERHOOD

Abstract: Social organizations are key communities in building the civil society. The idea of associationalism for the common good is deeply rooted in the social teaching of the Church. The aim of this article is to show the relationship between the idea of universal brotherhood and the rules of social life (especially solidarity and subsidiarity) with the idea and practical operation of non-governmental organizations. Moreover, the article attempts to justify the thesis that the idea of social organizations established for the common good has its roots in the Christian axiology of social life. This text is only a contribution to further research and a critical discussion of the place and role of social organizations in contemporary societies.

Keywords: non-governmental organizations, social Catholic thought, solidarity, subsidiarity, common good.

Institucje dobroczynne, fundacje, towarzystwa filantropijne czy różne stowarzyszenia to przykłady organizacji społecznych, które podejmują działania na rzecz zaspokajania potrzeb jednostek i społeczności w duchu zasady solidarności. W Europie mają one wielowiekową tradycję. Ukazanie ich początków i rozwoju w perspektywie historycznej pozwoli lepiej zrozumieć m.in. ich różnorodność i specyfikę, ale przede wszystkim ich chrześcijańskie korzenie oraz współczesne

---

* Ks. Marek Wódka – doktor nauk społecznych w zakresie socjologii, adiunkt Instytutu Nauk Socjologicznych Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, ORCID: 0000-0002-0452-5440.

** Magdalena Stefaniak – doktorantka Instytutu Nauk Socjologicznych Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego.

osadzenie w teorii struktur pośrednich i w systemie zasad społecznych wypracowanych przez katolicką naukę społeczną.

W Europie załóżki działalności organizacji społecznych pojawiły się już w okresie wczesnego średniowiecza. Wtedy powstały pierwsze fundacje oraz formalne gildie rzemieślnicze i religijne. Później powstawały towarzystwa dobroczynności, związki pomocy wzajemnej, zrzeszenia i spółdzielnie. Idea powszechnego braterstwa, silnie zakorzeniona w chrześcijańskiej etyce społecznej, oraz solidarność, jako fundamentalna wartość życia społecznego, stały u podstaw oddolnych inicjatyw działalności dla dobra wspólnego, a ostatecznie na rzecz słabszych członków wspólnot i społeczeństw.

Celem niniejszego artykułu jest próba ukazania związków kluczowych dla katolickiej nauki społecznej kategorii, takich jak idea powszechnego braterstwa, zasada życia społecznego, szczególnie zasada solidarności i pomocniczości, oraz idei i praktyki organizacji pozarządowych, odgrywających współcześnie zasadniczą rolę w budowaniu społeczeństwa obywatelskiego. Ponadto w artykule zmierza się do uzasadnienia tezy, że idea stowarzyszeniowości dla budowania dobra wspólnego jest głęboko zakorzeniona w nauczaniu społecznym Kościoła. Ze względu na oczywiste ograniczenia niewielkiego artykułu oraz szeroką problematykę w nim podjętą, niniejszy tekst stanowi jedynie przyczynek i ewentualną inspirację do dalszych badań i krytycznej dyskusji nad miejscem i rolą organizacji społecznych we współczesnych społeczeństwach, szczególnie państw rozwiniętych.

1. POCZĄTKI ORGANIZACJI POZARZĄDOWYCH W EUROPIE

Dynamizacja rozwoju organizacji społecznych w Europie była możliwa dzięki inspiracjom płynącym z nauczania społecznego Kościoła. W okresie oświecenia, wskutek rozwoju koncepcji liberalnych, a później także socjalistycznych, pojawiły się oddolne działania świeckie, w ramach których zaczęły powstawać instytucje społeczne. Zróżnicowanie kulturowe, polityczne i ekonomiczne krajów europejskich spowodowało, że organizacje społeczne rozwijały się odmiennie w różnych częściach Europy i świata. Szczegółowe studium na ten temat przedstawia prof. Ewa Leś w monografii *Organizacje społeczne. Studium porównawcze* (Warszawa 1998).

Aby ukazać dynamiczność rozwoju tego typu organizacji społecznych, można sięgnąć do przykładu Francji. Rozwój organizacji społecznych w tym kraju jest ściśle związany z przyjęciem katolicyzmu w V w. Zainicjowana wówczas przez Kościół i jego różne wspólnoty działalność społeczna objęła podstawowe dziedziny życia indywidualnego i rodzinnego. Na początku były to usługi opieki społecznej i medycznej oraz gildie wspierające rzemiosło i handel, a w XVIII w.

kluby polityczne oraz organizacje praw człowieka¹. W XVIII stuleciu działalność organizacji społecznych poszerzyła się o świadczenie pomocy medycznej dla najuboższych. Tworzono wówczas lekarskie punkty konsultacyjne oraz bezpłatne izby chirurgiczne. Niekiedy punkty te przewyższały jakością usług szpitale publiczne, dzięki czemu stały się pierwowzorem współczesnych organizacji *non profit* w dziedzinie opieki medycznej. Najstarszymi tego typu instytucjami były parafie oraz opactwa benedyktyńskie. Miały one za zadanie wspierać najuboższych, a więc m.in. otaczały opieką chorych i niedołączonych i prowadziły szkoły². Innym chlubnym przykładem jest Zakon Sióstr Miłosierdzia założony z inicjatywy św. Wincenciego a Paulo, który wprowadził nowatorskie, jak na ówczesne czasy, rozwiązania z dziedziny organizowania opieki nad dziećmi osieroconymi (np. prawo do nauki zawodu również dla dzieci, które utraciły rodziców oraz dzieci pozamałżeńskich)³. Zakon jezuitów rozwinął szkolnictwo, które we Francji po dziś dzień jest częścią organizacji *non profit*.

W okresie oświecenia pojawiły się liczne kluby społeczne, naukowe, grupy muzyczne, literackie, towarzystwa polityczne i filozoficzne. Sprzeciwiały się one niewolnictwu i antysemityzmowi, opowiadały się za tolerancją religijną, ponadto podejmowały zagadnienia praw i odpowiedzialności jednostki, państwa i społeczeństwa za wymienione tu zjawiska społeczne⁴. Dopiero rewolucja francuska zahamowała rozkwit instytucji dobroczynnych. Jaskrawym tego przejawem był zakaz działalności zakonów, szkół katolickich, organizacji dobroczynnych, szpitali i stowarzyszeń – z wyjątkiem klubów politycznych⁵.

Okres po rewolucji francuskiej do 1901 r. cechuje interwencjonizm państwa w sferze zaspokajania potrzeb społecznych, przejawiający się sekularyzacją wielu instytucji dobroczynnych. Wobec braku regulacji warunków pracy robotników zaczęły odradzać się stowarzyszenia. Opierały się one na wzajemnej pomocy (wypadek w pracy, bezrobocie, choroba), przyjmując postać tajnej organizacji. Powstawały głównie w ośrodkach miejskich⁶. Dzięki ustawie z 1901 r. stowarzyszenia świeckie zostały ostatecznie zalegalizowane. Przyczyniło się to do poprawy relacji pomiędzy państwem a tymi organizacjami. Encyklika społeczna ówczesnego papieża Leona XIII *Rerum novarum* (1891) stała się inspiracją do tworzenia ruchów filantropijnych pracodawców. Dzięki temu zaczęły powstawać *quasi-fundusze*

¹ Por. M. Surdacki. *Miłosierdzie czy opieka społeczna. Od starożytności do oświecenia*. Lublin 2020.

² Por. E. Leś. *Organizacje społeczne. Studium porównawcze*. Warszawa 1998 s. 17.

³ Por. S. Motyka. *Prowincja krakowska Sióstr Miłosierdzia w latach 1859-1914. Praca magisterska*. Archiwum KUL. Lublin 1972 [maszynopis].

⁴ Por. E. Leś. *Organizacje społeczne* s. 17.

⁵ Por. M. Kazimierczuk. *Wolność zrzeszania się w związku zawodowe w polskim porządku prawnym*. Olsztyn 2015 s. 19.

⁶ Por. E. Leś. *Organizacje społeczne* s. 17.

emerytalne, zasiłki rodzinne oraz osiedla przyfabryczne⁷. Zasada samorządności była pierwszym kryterium porządkującym kontakty państwa z instytucjami społecznymi, zanim katolicka nauka społeczna dała nowe narzędzie w postaci zasady pomocniczości oraz spójnego systemu solidaryzmu społecznego⁸. W latach 80. i 90. XIX w. powstające towarzystwa ubezpieczeniowe były w dużej mierze instytucjami niezależnymi od państwa. Ich zarządy składały się z przedstawicieli pracodawców i pracowników, jednak cały czas były poddane ścisłej kontroli państwa.

W tym okresie również w Niemczech nastąpiło ożywienie działalności dobroczynnej: powstała protestancka organizacja społeczna *Diakonisches Werk* oraz organizacja charytatywna Kościoła katolickiego Caritas. Obie miały istotny wpływ na rozwój organizacji lokalnych o charakterze dobroczynnym. W 1863 r. powstał Niemiecki Czerwony Krzyż, w 1917 r. – Dobroczynność Żydowska (*Zentralwohlfahrtsstelle der Juden in Deutschland*), w 1919 r. – Dobroczynność Robotnicza (*Arbeiterwohlfahrt*), zaś rok później – Parytetowy Związek Socjalny (*Deutscher Paritätischer Wohlfahrtsverband*)⁹. Wszystkie wyżej wymienione organizacje stały się niezastąpionym podmiotem zaspokajania potrzeb społeczeństwa¹⁰.

Decydujący wpływ na niemiecką współczesną politykę społeczną miał tzw. ordoliberalizm. Za jego twórców uznaje się uczonych skupionych w środowisku nazywanym szkołą fryburską. Ordoliberalizm

[...] porzuca definitywnie nostalgę za społeczeństwem organicznym i domaga się społeczeństwa zorganizowanego, gdzie grupy naturalne mają ustąpić miejsca grupom kontaktowym. Jednocześnie dobro wspólne przestaje mieć wartość obiektywną, przyjmując charakter konsensusu, który swoją legitymizację zawdzięcza szacunkowi, jakim otaczają go obywatele¹¹.

Podejście to – jakkolwiek przypisywane szkole fryburskiej – ma dosyć ścisły związek z ideami rozwijanymi w ramach katolickiej nauki społecznej¹². Dzięki tzw. społecznej gospodarce rynkowej, powstałej na bazie tych idei, rzeczywistość społeczno-gospodarcza w Niemczech przyjęła nowy kształt¹³. Jej założenia

---

⁷ Więcej na ten temat: M. Florczyk. *Encyklika Rerum novarum a korporacje rzemieślnicze*. „Kieleckie Studia Teologiczne” 2:2003 s. 11-23.

⁸ Por. M. Hulaś. *Komplementarność polityki i gospodarki w ujęciu solidaryzmu chrześcijańskiego*. W: *Świat i jego problemy*. Red. H. Skorowski. Warszawa 2015 s. 184-189.

⁹ Por. E. Leś. *Organizacje społeczne* s. 23.

¹⁰ Por. K. Dörrle. *Freie Wohlfahrtspflege [Niezależna dobroczynność]*. W: *Deutscher Verein für öffentliche und private Fürsorge: Fachlexikon der sozialen Arbeit [Leksykon specjalistyczny pracy socjalnej]*. Frankfurt/M 1993 s. 360.

¹¹ Ch. Millon-Delsol. *Idea subsydiarności*. W: *Subsydiarność. Monografie i studia*. Red. D. Milczarek. Warszawa 1998 s. 39.

¹² Kwestia ta jest obszernie opisana w pracy: S. Fel. *Oswalda von Nell-Breuninga koncepcja ładu społeczno-gospodarczego*. Lublin 2007.

¹³ Por. S. Fel, M. Zdun, M. Wódka. *Aksjologiczne podstawy ładu społeczno-gospodarczego*. Lublin 2019 s. 43-72.

doprowadziły do tego, że państwo przestało być wyłącznym ośrodkiem sprawowania władzy. Pojawiła się zasada pomocniczości, dzięki której przywrócono równowagę pomiędzy państwem a społeczeństwem¹⁴. Dzięki temu przestrzeń pomiędzy jednostką a państwem została wypełniona przez dobrowolne stowarzyszenia. W ten sposób koncepcja społeczeństwa organicznego ustąpiła miejsca koncepcji społeczeństwa zorganizowanego, którego konieczność uzasadnia się nie tyle pewną wizją ontologiczną, ile potrzebą uniknięcia pokusy etatyzmu. Tu właśnie zasada pomocniczości odzyskuje swe istotne znaczenie, gdyż ustanowienie społeczeństwa o pewnej strukturze wymaga rozstrzygnięcia kwestii podziału kompetencji¹⁵.

2. STRUKTURY POŚREDNIE W UJĘCIU KATOLICKIEJ NAUKI SPOŁECZNEJ

Katolicka nauka społeczna już w ramach zasady pomocniczości przewiduje pierwszeństwo inicjatyw oddolnych wobec państwowych, instytucjonalnych, odgórnych. W związku z tym w ramach struktur pośrednich, czyli społeczności wypełniających przestrzeń między państwem a jednostką, przewiduje miejsce na różnorakie formy zrzeszania się dla wspólnych celów. Nauka społeczna Kościoła odwołując się do argumentów rozumowych, wskazuje moralne reguły postępowania uczestników życia społecznego, którzy dążą do realizacji dobra wspólnego. Jej przedmiotem są zarówno powinności osoby względem grupy, jak i ład wewnątrz instytucji i systemów społecznych¹⁶. Katolicka nauka społeczna przyjmując personalistyczną koncepcję człowieka¹⁷, sięga do chrześcijańskiej antropologii filozoficznej i teologicznej i wyprowadza pomocne w organizowaniu ładu społeczno-gospodarczego zasady społeczne: personalizm, dobro wspólne, solidarność, pomocniczość. Zasady te regulują współżycie społeczne i stanowią aksjologiczny fundament organizacji i funkcjonowania każdej społeczności wchodzącej w skład omawianych tu struktur pośrednich. Dzięki tym społecznościom – i w nich – człowiek może się rozwijać, doskonalić oraz realizować własne cele¹⁸. Z kolei ich brak sprawia, że życie społeczne może stać się z jednej strony zatowizowane, a z drugiej scentralizowane. W obu przypadkach najwięcej traci człowiek, który zostaje pozostawiony sam sobie lub poddany władzy totalitarnej. Pluralizm społeczności jest więc naturalnym wymogiem życia społecznego.

¹⁴ Por. W. Łużyński. *Państwo pomocnicze*. Lublin 2006.

¹⁵ Por. Ch. Millon-Delsol. *Wprowadzenie oraz Krótka historia idei pomocniczości*. W: *Zasada pomocniczości*. Kraków 1995 s. 33.

¹⁶ Por. Cz. Strzeszewski. *Katolicka nauka społeczna*. Lublin 1994 s. 12.

¹⁷ Por. M. Wódka. *Między moralnością kamieni a prawami człowieka*. Franciszka Janusza Mazurka koncepcja katolickiej nauki społecznej. Lublin 2015.

¹⁸ Por. W. Piwowarski. *ABC katolickiej nauki społecznej*. Legnica 1998 s. 61-62.

W zależności od potrzeb, okoliczności, miejsca oraz czasu w społeczeństwie może występować mniej lub więcej takich społeczności. Zdaniem Władysława Piwowarskiego żadna społeczność nie jest w stanie sama zaspokoić aspiracji i dążeń jednostki. Mogą to uczynić wszystkie społeczności (każda we własnym zakresie) na określonym etapie rozwoju człowieka¹⁹. Porządkuje się je w trzy kategorie: 1) społeczności naturalne w sensie ścisłym; 2) społeczności naturalne w sensie szerokim; 3) społeczności wolne. Istnieją takie społeczności, bez których człowiek nie mógłby istnieć, ani się rozwijać; takie, które są konieczne dla pełnego, integralnego rozwoju człowieka oraz takie, które przyczyniają się do rozwoju człowieka, jednak ich istnienie zależne jest od woli ludzkiej. Ich cele i zadania wynikają ze społecznej natury człowieka²⁰.

Do struktur pośrednich w katolickiej nauce społecznej zalicza się społeczności terenowe (jednostki zrzeszają się ze względu na zamieszkanie na danym terenie i cele z tym zamieszaniem związane), zawodowe (jednostki zrzeszają się ze względu na wspólne interesy zawodowe) oraz wolne (jednostki zrzeszają się z innych powodów niż zawarte w dwóch powyższych kategoriach, a więc ze względu na wspólne przekonania polityczne, religijne, światopoglądowe, pasje itp.). Przestrzeń społecznej aktywności, którą wypełniają społeczności wchodzące w skład struktur pośrednich, odgrywa istotną rolę, ponieważ umożliwia poszczególnym obywatelom uczestnictwo w życiu społeczno-gospodarczym. Jest to swoista przestrzeń publicznego działania obywateli, dzięki któremu mogą oni wpływać na własną sytuację, otoczenie społeczne i dobro ogółu. Jediną granicą ich autonomii w stosunku do władz publicznych jest dobro wspólne całej społeczności²¹.

Papież Leon XIII w encyklice *Rerum novarum* zauważył, że społeczna natura

[...] skłania człowieka do tworzenia ze współobywatelami w ramach państwa różnych związków, szczuplejszych wprawdzie i niedoskonałych, jednakże prawdziwych społeczności²².

Natomiast Jan Paweł II w encyklice *Centesimus annus* konstatował, że wyrazem społecznej natury człowieka są

[...] także grupy pośrednie, poczynając od rodziny, a kończąc na wspólnotach gospodarczych, społecznych, politycznych i kulturalnych²³.

¹⁹ Por. Tenże. *Filozoficzne aspekty pluralizmu społecznego*. „Roczniki Filozoficzne” 13:1965 z. 2 s. 87.

²⁰ Por. W. Łużyński. *Struktury pośrednie pomiędzy jednostką ludzką a państwem w nauczaniu społecznym Kościoła*. Toruń 2008 s. 53-54.

²¹ Por. A. Biały. *Jana Pawła II wizja państwa i społeczeństwa a realia współczesnych przemian*. W: *Polityka społeczna wobec „rzeczy nowych”*. 25-lecie encykliki *Centesimus annus* św. Jana Pawła II. Red. J. Mazur. Kraków 2016 s. 243-270.

²² Leon XIII. *Encyklika Rerum novarum o kwestii robotniczej* (15.05.1891) p. 37.

²³ Jan Paweł II. *Encyklika Centesimus annus* (2.05.1991) p. 13.

Bronił więc autonomii takich społeczności, ponieważ stanowią one gwarancję wolności i podmiotowości społeczeństwa. Również papież Pius XI w encyklice *Quadragesimo anno* postulował, aby społeczności zawodowe zostały odbudowane na wzór społeczności terenowych. W ten sposób wypełniono by lukę pomiędzy jednostką a państwem na płaszczyźnie wertykalnej oraz ukształtowano by bardziej demokratyczny porządek w państwie. Papież domagał się stworzenia swoich korporacji, które łączyłyby w jedną wspólnotę pracodawców i pracobiorców. Konsekwencją takiego połączenia byłoby przewyciężenie klasowych podziałów w imię powszechnego braterstwa, aby

[...] każdy zawód coraz lepiej współdziałał na rzecz wspólnego dobra całego społeczeństwa²⁴.

Model ustroju społeczno-gospodarczego zaproponowany przez Piusa XI nie znalazł szerszego zastosowania w praktyce, doceniano jednak w nim postulat udziału robotników

[...] we własności i w zarządzaniu przedsiębiorstwem, albo też w jakikolwiek sposób w jego zyskach²⁵.

W nauce społecznej Kościoła znalazło to wyraz w dyskusji na temat wspólnoty zakładu pracy czy wspólnoty przedsiębiorstwa.

3. WSPÓŁCZESNE ORGANIZACJE POZARZĄDOWE

Organizacje pozarządowe to przykład społeczności wchodzących w skład struktur pośrednich, zyskujących w ostatnich dekadach na popularności. W literaturze przedmiotu z obszaru nauk społecznych istnieje wiele terminów, które określają organizacje zajmujące przestrzeń pomiędzy instytucjami publicznymi a sektorem prywatnym. Najczęściej stosuje się określenia: organizacje pozarządowe, organizacje *non profit*, sektor organizacji społecznych, trzeci sektor, trzeci system oraz gospodarka społeczna.

Termin «organizacja pozarządowa» wywodzi się z języka angielskiego *non-governmental organization* – NGO. Pojawił się w czasach powojennych. Wtedy po raz pierwszy użyto tej formuły na forum Organizacji Narodów Zjednoczonych, w Karcie Narodów Zjednoczonych, podpisanej w San Francisco 26 czerwca 1945 r.

Definicja stworzona na bazie międzynarodowych badań nad sektorem *non profit* zawiera cechy tego typu organizacji, a są nimi: dobrowolne członkostwo, trwałość, odrębność strukturalna od aparatu państwa, zakaz dystrybuowania

²⁴ Pius XI. *Encyklika Quadragesimo anno o odnowieniu ustroju społecznego i dostosowaniu go do prawa ewangelicznego* (15.05.1931) p. 85.

²⁵ Tamże p. 65.

zysków między własnych członków, założycieli bądź pracowników oraz samorządność, kolegalność i przeznaczenie ewentualnej nadwyżki na cele statutowe. W takim ujęciu organizacjom *non profit* przypisuje się szeroki zakres funkcji społecznych i politycznych, w tym produkcję i świadczenie usług społecznych oraz rzecznictwo potrzeb i lobbging²⁶.

Według Piotra Glińskiego organizacje pozarządowe to

[...] specyficzne, współczesne formy samoorganizacji społecznej, struktury integrujące grupy obywateli, charakteryzujące się względnie dojrzałą tożsamością społeczną, określonym stopniem zorganizowania, prywatnym charakterem inicjatywy, dobrowolnością uczestnictwa, niezależnością i niekomercyjnością, a także – na ogół – znacznym udziałem wolontariatu i istotną rolą w kształtowaniu postaw ludzkich (zarówno osób działających w organizacjach, jak i posiadających jakikolwiek z nimi kontakt)²⁷.

Zgodnie z tą definicją organizacje pozarządowe są instytucjami prywatnymi i wolnymi. Prywatna forma organizacji nie odnosi się jednak do braku miejsca dla nich w sferze publicznej czy społecznej; ich cechą charakterystyczną jest właśnie działalność w tych sferach w zależności od ich ontologicznego statusu, czyli: charakteru, przynależności do danego sektora gospodarczo-społecznego oraz obszaru działalności²⁸.

Rozróżnienie sfery prywatnej od publicznej nie jest łatwym zadaniem²⁹. Organizacje te wywodzą się bowiem ze sfery życia prywatnego i w historii swojego rozwoju przeszły ze sfery prywatnej do publicznej. Publiczny zasięg działań organizacji pozarządowych związany jest ze specyfiką celu ich działań.

Kategoria pożytku publicznego jest kluczowa dla zrozumienia roli organizacji pozarządowych w sferze publicznej. Pożytek publiczny definiowany jest ogólnie jako działalność spełniająca cele szlachetne i społecznie użyteczne³⁰. Według Glińskiego pożytek publiczny można rozumieć w trojaki sposób. Pierwsze ujęcie jest najszersze: każde działania społecznie użyteczne, a więc takie, które dostarczają społeczności pewnych dóbr i świadczeń, ale również wpływają na wykształcenie się dobrych i pożytecznych cech społeczeństwa, są efektem pożytku publicznego

---

²⁶ Por. E. Leś. *Organizacje non profit w nowej polityce społecznej w Polsce na tle europejskim*. Warszawa 2013 s. 16.

²⁷ P. Gliński. *Style działań organizacji pozarządowych w Polsce. Grupy interesu czy pożytku publicznego?* Warszawa 2006 s. 17.

²⁸ Por. tamże.

²⁹ Por. Z. Woźniak. *Organizacje pozarządowe w procesie budowy społeczeństwa obywatelskiego*. W: *Aktywność obywatelska w rozwoju społeczności lokalnej. Program Partnerstwa dla Samorządu Terytorialnego USAID*. Red. M. Warowicki, Z. Woźniak. Warszawa 2001.

³⁰ Por. S. Golinowska. *Teoretyczne podstawy działania organizacji pozarządowych*. W: *Pozarządowe instytucje społeczne. Między państwem a społeczeństwem*. Red. S. Golinowska, D. Głogosz. Warszawa 1999 s. 11.

organizacji. Drugie ujęcie: pożytkiem publicznym jest dostarczanie społeczeństwu konkretnych usług czy świadczeń, co może być realizowane zarówno dla szerszych grup społecznych, jak i dla członków określonej organizacji. Ważne jest, aby organizacje były przyporządkowane poszczególnym obszarom działań, w których mogą spełniać cele pożytku publicznego. W tym przypadku nie jest ważne, czy organizacja działa na rzecz swoich członków, czy „na zewnątrz”, dla szerokiego odbiorcy, ale jaki jest obszar jej aktywności. Trzecie ujęcie: organizacja społeczna dostarcza swoje usługi na zewnątrz – sama jednak z nich nie korzysta³¹.

W związku z powyższym wśród organizacji pozarządowych można wyróżnić takie, które działają na rzecz swoich członków, są to tzw. organizacje interesu własnego, bądź dla pożytku wzajemnego³². Występują też takie, których zadaniem jest doprowadzenie do zmiany społecznej i osiągnięcie celu, który w przekonaniu działaczy organizacji jest ważny, jednak nie są oni beneficjentami takich działań.

Organizacje pozarządowe posiadają wiele cech. Pierwszą z nich jest autonomiczność. Autonomiczność organizacji pozarządowych odnosi się do faktu, iż są one podmiotami wewnątrznie wolnymi i nieskrępowanymi w swoich decyzjach i wyborach. Niezależne są przede wszystkim od instytucji rządowych, biznesu, sponsorów, innych organizacji pozarządowych, instytucji religijnych, politycznych itp. W praktyce zachowanie niezależności organizacji pozarządowych jest cechą stopniowalną, która bywa naruszana przez zwyczaje społeczne lub rozwiązania prawne. Przykładem tego są fundacje skarbu państwa, fundacje partii politycznych czy fundacje zakładane przez biznesmenów³³. Kolejną, istotną cechą organizacji pozarządowych jest ich niekomercyjność. Oznacza to, że nie są one nastawione na zysk ekonomiczny, jako cel sam w sobie. Dochody, które uzyskują ze swej działalności, przeznaczają na cele statutowe³⁴. Częstym celem działania organizacji pozarządowych jest efekt pozaekonomiczny, czyli zmiana mentalności zachowań ludzi czy zmiana społeczna, która ma charakter proobywatelski. Dotyczy to zmiany przekonań, nawyków i postaw, co prowadzi do prodemokratycznej zmiany struktur organizacji społeczeństwa³⁵. Zwraca się przy tym uwagę na fundamentalną rolę organizacji pozarządowych w funkcjonowaniu demokracji, w uczestniczeniu w niej i kształtowaniu obywatelskiego charakteru.

³¹ Por. P. Gliński. *Style działań organizacji pozarządowych* s. 18.

³² Por. M. Juszczyński. *Warunki prawno-finansowe funkcjonowania organizacji pozarządowych – próba analizy porównawczej*. W: *Pozarządowe instytucje społeczne* s. 89.

³³ Por. P. Gliński. *Style działań organizacji pozarządowych* s. 19.

³⁴ Więcej na ten temat: J. Blicharz. *Fundacje. Wybrane zagadnienia*. Wrocław 2016.

³⁵ Por. P. Gliński. *Style działań organizacji pozarządowych* s. 19.

4. ORGANIZACJE POZARZĄDOWE JAKO GRUPY INTERESU

Na gruncie socjologii istnieje wiele rozbieżnych definicji interesu. Interes kojarzony jest z dążeniem do osiągnięcia jakiejś korzyści. W węższym rozumieniu jest to

[...] sytuacja pożądana z punktu widzenia jednostki, grupy czy społeczeństwa, zapewniająca zaspokojenie ich potrzeb i aspiracji³⁶.

Istnieją różne sposoby i poziomy uświadamiania sobie przez poszczególne jednostki czy grupy społeczne ich „interesu”. Jak zauważa Janusz Reykowski

[...] interes jednostki to zjawisko złożone – nie zawsze korzyść chwilowa jest równoznaczna korzyści trwałej, a niejednokrotnie zaspokojenie określonej potrzeby pociąga za sobą deprivację innej. [...] W rzeczywistości proces emocjonalny uwarunkowany jest aktualną hierarchią stosunków w systemie regulacji, innymi słowy – uwzględnia interes aktualnie dominujących schematów regulacji. Jeżeli osobowość człowieka jest dobrze zintegrowana, to uwzględnienie interesu dominującej struktury jest równoznaczne z uwzględnieniem interesów całości³⁷.

Jak już wspomniano, obok interesu jednostkowego istnieje również interes grup społecznych. Mówiąc o nim, natrafiamy na pewne komplikacje. Pierwsza dotyczy zróżnicowanego interesu poszczególnych członków danej grupy społecznej, druga natomiast faktu, że nawet jeżeli dana grupa ma wspólny cel, nie oznacza to, że zawsze postępuje zgodnie z interesem. Oba uwarunkowania należy mieć na uwadze, konstruując kategorię interesu grupowego organizacji pozarządowej. Organizacja taka, będąc grupą interesu, charakteryzuje się realizacją bezpośrednich, krótkookresowych, prywatnych korzyści swoich członków, w sytuacji gdy nie są one związane z pożytkiem publicznym, w celu zaspokajania swoich potrzeb³⁸.

Bardzo wiele organizacji pozarządowych łączy w swoim działaniu formy realizacji interesu własnego z różnymi formami realizacji pożytku publicznego. Realizacja pożytku publicznego wraz z realizacją interesu własnego jednostki, grupy czy grup w ramach jednej organizacji może być traktowana jako bezpośrednie lub pośrednie dopełnienie celu tkwiącego w kategorii „pożytek publiczny”.

Podsumowując, zgodnie z wcześniejszymi ustaleniami, organizacja, która urzeczywistnia pożytek publiczny to organizacja, która działa dla społecznej użyteczności. Ma więc na uwadze interes całego społeczeństwa, innych ludzi i własnych członków, o ile potrzeby te mieszczą się w kategorii pożytku publicznego. Należy tu również dodać, że pożytek publiczny, jako kategoria ogólna, zawiera w sobie dwie szczegółowe odsłony: pożytek publiczny „zewnątrzny” i pożytek publiczny „wewnętrzny”. Często w realizacji działań danej organizacji mamy do

³⁶ K. Olechnicki, P. Załęcki. *Słownik socjologiczny*. Toruń 1997.

³⁷ J. Reykowski. *Eksperymentalna psychologia emocji*. Warszawa 1968 s. 50.

³⁸ Por. P. Gliński. *Style działań organizacji pozarządowych* s. 22.

czynienia z obiema kategoriami: członkowie danej organizacji i poszczególne grupy w niej występujące, działając dla pożytku zewnętrznego, osiągają własne, partykularne cele³⁹.

ZAKOŃCZENIE

Na gruncie katolickiej nauki społecznej dowodzi się, że państwo pomocnicze nie utożsamia się z państwem opiekuńczym. Państwo poprzez swoje działania może stać się „nadopiekuńcze”, jeżeli będzie świadczyć zbyteczną pomoc swoim obywatelom i w ten sposób demotywować ich w działaniu i pracy zawodowej. Takie państwo odbiera obywatelom autonomię, inicjatywę oraz odpowiedzialność za własne działania. Świadczy pomoc nawet wtedy, kiedy nie jest ona obiektywnie potrzebna. Taka pomoc jest „cudzą pomocą”⁴⁰.

Zasada pomocniczości stosowana w państwie wyznacza kierunek działań „od dołu do góry”. W myśl tej zasady życie państwowe powinno być kształtowane przez rozwój inicjatyw oddolnych oraz poprzez udzielanie pomocy i przez samopomoc. Pierwszy przypadek dotyczy tzw. negatywnego aspektu zasady pomocniczości. Społeczeństwo upodmiotowione powinno samodzielnie i odpowiedzialnie wypełniać własne zadania. Bezpośrednia ingerencja państwa w działalność jednostek i grup społecznych jest nadużyciem. W aspekcie negatywnym stosowanie tej zasady będzie zatem przejawiać się w niewyłączeniu jednostek i społeczności funkcjonujących w ramach struktur pośrednich w zadaniach, które same są w stanie wypełnić. W drugim przypadku chodzi o udzielenie pomocy jednostkom i grupom społecznym w sytuacji, gdy same nie są w stanie wypełnić własnych zadań. Pomoc ta powinna być „pomocą dla samopomocy”. Polega ona na pobudzeniu jednostki i grup społecznych, które są chwilowo niezdolne do samodzielnego działania oraz do ponownego podjęcia działania we własnym zakresie. Ten aspekt zasady nazywany jest aspektem pozytywnym. Państwo pomocnicze nie ignoruje potrzeb jednostek oraz grup społecznych, które nie są w stanie same i w ramach swoich kompetencji zaspokoić swoich życiowych potrzeb, przeciwnie „pomaga dla samopomocy”.

Poza wymienionymi aspektami zasady pomocniczości (negatywnym i pozytywnym) czasem wskazuje się na trzeci – redukcję pomocniczości, która polega na stopniowym zmniejszaniu świadczonego wsparcia, co winno korelować z usamodzielnianiem się podmiotu korzystającego z tego wsparcia w ramach

³⁹ Por. tamże s. 24.

⁴⁰ Więcej na ten temat: S. Fel. *Oswalda von Nell-Breuninga koncepcja ładu* s. 116-119; O. von Nell-Breuning. *Gerechtigkeit und Freiheit*. Wien 1980 s. 17.

realizowanych przez niego funkcji⁴¹. Wydaje się, że procesy przemian społecznych, które dokonują się współcześnie, a w które zaangażowanych jest coraz więcej organizacji pozarządowych, zmierzają w obiecującym kierunku autonomii obywatelskiej i coraz pełniejszego zaangażowania jednostek i grup społecznych w budowanie dobra wspólnego. W tych procesach idee powszechnego braterstwa oraz zasady życia społecznego sformułowane przez katolicką naukę społeczną wydają się kluczowe.

BIBLIOGRAFIA

- Biały A.: *Jana Pawła II wizja państwa i społeczeństwa a realia współczesnych przemian*. W: *Polityka społeczna wobec „rzeczy nowych”. 25-lecie encykliki Centesimus annus św. Jana Pawła II*. Red. J. Mazur. Kraków 2016 s. 243-270.
- Blicharz J.: *Fundacje. Wybrane zagadnienia*. Wrocław: E-Wydawnictwo. Prawnicza i Ekonomiczna Biblioteka Cyfrowa. Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego 2016.
- Dörrie K.: *Freie Wohlfahrtspflege [Niezależna dobroczynność]*. W: *Deutscher Verein für öffentliche und private Fürsorge: Fachlexikon der sozialen Arbeit [Leksykon specjalistyczny pracy socjalnej]*. Frankfurt/M 1993.
- Fel S., Zdun M., Wódka M.: *Aksjologiczne podstawy ładu społeczno-gospodarczego*. Lublin: Wydawnictwo KUL 2019.
- Fel S.: *Oswalda von Nell-Breuninga koncepcja ładu społeczno-gospodarczego*. Lublin: Wydawnictwo KUL 2007.
- Florczyk M.: *Encyklika Rerum novarum a korporacje rzemieślnicze*. „Kieleckie Studia Teologiczne” 2:2003 s. 11-23.
- Gliński P.: *Style działań organizacji pozarządowych w Polsce. Grupy interesu czy pożytku publicznego?* Warszawa: Wydawnictwo IFiS PAN 2006.
- Golinowska S.: *Teoretyczne podstawy działania organizacji pozarządowych*. W: *Pozarządowe instytucje społeczne. Między państwem a społeczeństwem*. Red. S. Golinowska, D. Głogosz. Warszawa: Instytut Pracy i Spraw Socjalnych 1999.
- Hułas M.: *Komplementarność polityki i gospodarki w ujęciu solidaryzmu chrześcijańskiego*. W: *Świat i jego problemy*. Red. H. Skorowski. Warszawa 2015 s. 184-189.
- Jan Paweł II: *Encyklika Centesimus annus*. Watykan 1991.
- Juszczyński M.: *Warunki prawno-finansowe funkcjonowania organizacji pozarządowych – próba analizy porównawczej*. W: *Pozarządowe instytucje społeczne. Między państwem a społeczeństwem*. Red. S. Golinowska i D. Głogosz. Warszawa: Instytut Pracy i Spraw Socjalnych 1999.
- Kazimierczuk M.: *Wolność zrzeszania się w związku zawodowe w polskim porządku prawnym*. Olsztyn: Wydawnictwo UWM 2015.
- Leon XIII: *Encyklika Rerum novarum*. Watykan 1891.
- Leś E.: *Organizacje non profit w nowej polityce społecznej w Polsce na tle europejskim*. Warszawa: Wydawnictwo Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR 2013.

⁴¹ Por. I. Sierpowska. *Zasada pomocniczości w pomocy społecznej*. „Przegląd Prawa i Administracji” 79:2009 s. 203-225.

- Leś E.: *Organizacje społeczne. Studium porównawcze*. Warszawa: Phare Dialog Społeczny NGOs 1998.
- Łużyński W.: *Państwo pomocnicze*. Lublin: Wydawnictwo KUL 2006.
- Łużyński W.: *Struktury pośrednie pomiędzy jednostką ludzką a państwem w nauczaniu społecznym Kościoła*. Toruń: Wydawnictwo Naukowe UMK 2008.
- Millon-Delsol Ch.: *Idea subsydiarności*. W: *Subsydiarność. Monografie i studia*. Red. D. Milczarek. Warszawa: Centrum Europejskie Uniwersytetu Warszawskiego 1998.
- Millon-Delsol Ch.: *Wprowadzenie oraz Krótka historia idei pomocniczości*. W: *Zasada pomocniczości*. Kraków: Znak 1995 s. 5-35.
- Motyka S.: *Prowincja krakowska Sióstr Miłosierdzia w latach 1859-1914. Praca magisterska*. *Archiwum KUL*. Lublin 1972 [maszynopis].
- Nell-Breuning O. von: *Gerechtigkeit und Freiheit*. Wien: Europaverlag 1980.
- Olechnicki K., Załęcki P.: *Słownik socjologiczny*. Toruń: Graffiti BC 1997.
- Pius XI: *Encyklika Quadragesimo anno*. Watykan 1931.
- Piwowski W.: *ABC katolickiej nauki społecznej*. Legnica 1998.
- Piwowski W.: *Filozoficzne aspekty pluralizmu społecznego*. „Roczniki Filozoficzne” 13:1965 z. 2.
- Reykowski J.: *Eksperymentalna psychologia emocji*. Warszawa: Książka i Wiedza 1968.
- Sierpowska I.: *Zasada pomocniczości w pomocy społecznej*. „Przegląd Prawa i Administracji” 79:2009 s. 203-225.
- Strzeszewski Cz.: *Katolicka nauka społeczna*. Lublin: Wydawnictwo KUL 1994.
- Surdacki M.: *Miłosierdzie czy opieka społeczna. Od starożytności do oświecenia*. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL 2020.
- Woźniak Z.: *Organizacje pozarządowe w procesie budowy społeczeństwa obywatelskiego*. W: *Aktywność obywatelska w rozwoju społeczności lokalnej. Program Partnerstwa dla Samorządu Terytorialnego USAID*. Red. M. Warowicki, Z. Woźniak. Warszawa: MUNICIPIUM S.A. 2001.
- Wódka M.: *Między moralnością kamieni a prawami człowieka. Franciszka Janusza Mazurka koncepcja katolickiej nauki społecznej*. Lublin: Wydawnictwo KUL 2015.

Streszczenie: Organizacje społeczne są kluczowymi społecznościami w budowaniu społeczeństwa obywatelskiego. Idea stowarzyszeniowości dla dobra wspólnego jest głęboko zakorzeniona w nauczaniu społecznym Kościoła. Celem niniejszego artykułu jest próba ukazania związków idei powszechnego braterstwa oraz zasad życia społecznego (szczególnie solidarności i pomocniczości) z ideą i praktycznym działaniem organizacji pozarządowych. Ponadto w artykule podjęto próbę uzasadnienia tezy, że idea organizacji społecznych powoływanych dla dobra wspólnego ma swoje korzenie w chrześcijańskiej aksjologii życia społecznego. Niniejszy tekst stanowi jedynie przyczynek do dalszych badań i krytycznej dyskusji nad miejscem i rolą organizacji społecznych we współczesnych społeczeństwach.

Słowa kluczowe: organizacje pozarządowe, nauczanie społeczne Kościoła, solidarność, pomocniczość, dobro wspólne.